

A tudós levéltáros emlékezetére

Közösségben, közösségért. Tanulmányok Kiss András születésének századik évfordulójára. Szerk. Flóra Ágnes, Pakó László. EME-HUN-REN BTK Történettudományi Intézet, Kvár-Bp. 2023. 398 o.

1966 őszén harmadéves történészhallgatóként jártam először a kolozsvári levéltárban. A Farkas u. 12. és 10. szám alatt található két épületben működött; közülük az első, földszintes sarokház helyén ma az Akadémiai Könyvtár, a második, emeletes helyén a Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Igazgatóságának új épülete emelkedik. Az utóbbi a hetvenes évek elejére épült fel, s városunk sorsának intézői vérszemet kapva, 1974-ben a lerombolt 12. számú ház helyére rendelték az Akadémiai Könyvtár kolozsvári fiókjának méhkaptárra emlékeztető, betonrácsos épületét is. A levéltár olvasóterme előbb az emeletes épületben, azután, az építkezés ideje alatt a földszintes, egykori Apáczai-házban volt. Ott talákoztam először a levéltári terephez illő színű munkaköpenyt viselő Kiss Andrással, akit az olvasóterem egymást váltó cerberusai, ha elakadtak, mindegyre segítségül hívtak. Az is megesett, hogy a rendszerint 12 óra tájban érkező Szabó T. Attila professzornak számolt be a keresett levéltári egységekkel kapcsolatos fejleményekről. Ismeretségünk a következő évtizedekben mélyült el, miközben átszolgált az általam kutatott városi számadáskönyvek, illetve a beszercei levéltárban őrzött levelek értelmezésének a buktatóin: éppen az előttünk fekvő kötetből

is kiderül, hogy nem csak engem, más sors társaimat sem homályosítottak fel az egyetemen arról, hogy Kolozsváron a *zsellér* nem földtelen paraszt, hanem a városi háznak a bérlője, hogy a *szabados* a városi tisztségviselő, így fizetségképpen adóengedményben részesülő polgár s nem a felszabadított jobbágy.

Kiss András érdeklődési köre, amint munkái ékesen bizonyítják, nagyon szerteágazó volt. Ő maga elsősorban levéltárosként, a forrásanyagot a kutatás rendelkezésére bocsátó szakemberként határozta meg önmagát, minekünk kell kiemelnünk, hogy az egyetemi képzettségéhez illő jogtörténet, illetve a néprajz, az intézmény- és várostörténet mellett számtalan más történeti vonatkozású kérdés, lényegében az erdélyi magyar kultúra egésze izgatta, de hivatalból kellett érdeklődnie a közvetlen környék mellett a levéltárba menekített távolabbról származó álagok, például az egykori Szatmár vármegye levéltárából Kolozsvárra került okmányok iránt is. Az *Erdélyi magyar szótörténeti tár* monumentális sorozatának egyik szerkesztőjeként nemcsak ellenőrizte, gazdagította, hanem románul értelmezte is az egyes szócikket, így tanítványaimat szoktam arra biztatni, hogy nagyon szegényes szókincsű magyar-román szótáraink adalékait vessék

Kovács András (1946) – művészettörténész, érdemes egyetemi tanár, az MTA külső tagja, Kolozsvár, akovacs46@yahoo.com

<https://doi.org/10.36373/em-2025-1-14>

össze a SZT sokszor árnyaltabb, Kiss András-féle értelmezéseivel.

Ennek a szerтеагаzó érdeklődésnek a lenyomata az előttünk álló emlékkönyv is: hazai és anyaországi kutatók részvételével, a 2023-ban megrendezett kolozsvári ülés-szak 24 előadásának a szerkesztett szövegével tisztelegtek a dolgozatok szerzői a néhai tudós levéltáros emléke előtt.

Az első, Bitay Enikő, Ioan Drăgan, Egyed Ákos és Sipos Gábor által jegyzett emlékező szövegekben szó esik a levéltáros, a forrásokat értelmező, a közszereplő Kiss Andrásról, akinek tisztségviselőként, az Erdélyi Múzeum-Egyesület főtitkáraként kiemelkedő, meghatározó szerepe volt az EME újraindulásában és az újraindulást követő első, közel másfél évtized történetében is.

Az emlékkönyv kompozíciójában jelentős számú dolgozat kapcsolódik a jogtörténet témaköréhez: Kolozs vármegye birtokos nemes procuratorairól (Dáné Veronka), a kora újkori kolozsvári jogügyszagatók perindítási hatásköréről (Pakó László), a megnevesített Kolozsvárról (Flóra Ágnes), zálogszerződésekben eredő sepsiszéki jogvitákról (Rácz Balázs), illetve tetemrehívásról (Tóth G. Péter) olvashatunk bennük, olyan témákról, amelyek valóságos építőkövei lehetnének egy részletes erdélyi jogtörténetnek. Idesorolnám *A magyar jogi szaknyelv formálódása a 16–17. században* című tanulmányát Tamásné Szabó Csillának, a SZT egyik szerkesztőjének is, aki elsősorban a monumentális szótár adalékaiból kiindulva értekezik témájáról. Dolgozata ismét eszembe juttatta a székely Kászoni János marosváradjai tisztnek Kitonich János királyi jogügyszagató *Specimen juridici processus* (1619) című – a perjogi gyakorlatról szóló – munkájáról készített magyar fordítását,¹ amelyet

1647-ben a fejedelmi nyomda adott ki Gyulafehérváron, bizonyóságaként a Magyar Királyság és az Erdélyi Fejedelemség egyező jogrendjének; míg Kitonich eredeti munkája a királyság szokásainak megfelelően latin nyelvű, erdélyi magyar fordítása nemcsak a magyarul törvénykező Erdélyben, hanem néhány év múlva (1650) már Lőcsén, Felső-Magyarországon is megjelent. Hatékonyabb terjesztési módját a Marosváradján született magyar jogi szakkifejezéseknek elképzelni sem lehet! Amennyire felületes keresés alapján megítélhetem, ennek a könyvecskének az adalékaira nem hivatkoznak a Tár szócikkei, nyilván azért, mert modern szövegkiadása csak 2014-ben jelent meg, de méltánytalan sorsában közrejátszhatott az is, hogy szövegkiadását Váradja helyett hibásan Váradról eredeztették az erdélyi művelődéstörténet jelentős központjainak földrajzában boldogtalanul tévelygő sajtó alá rendezők (Magyar Mercurius, Bp. 2014).

A kormányzattörténet témakörébe illik Mátyás-Rausch Petra dolgozata Giorgio Basta erdélyi kormányzói tevékenységéről, s mellé sorolhatjuk Oborni Teréz: *Fundamentum Regni – az erdélyi rendek fejedelmi utódlással kapcsolatos vitája az 1652. február-márciusi országgyűlésen* című dolgozatát is.

Kolozsvár történetének egy jelentős fejezetét értelmezte *Kolozsvár adóigyszagatása és az adószedés gyakorlata az 1620–1640-es években* címen Jeney-Tóth Annamária. Dolgozata, akárcsak Mihály Melinda írása *A kolozsvári Bácsi-Münich-házról* szintén közvetlenül kapcsolódik Kiss András érdeklődéséhez. Éveken keresztül jegyzetelte, kutatta a kolozsvári adókönyveket, melyek segítségével rekonstruálhatók hosszabb időintervallumok tulajdonosváltásai egy-egy ingatlan történetében. A Fő tér északi során álló

1 | Rövid igazgatás a nemes Magyar Országnak és hozzá tartozó részeknek szokott teorveny folyasirol, mellyet nemzetes Veres-Marthi Ciko Mihaly uram keresere deákbol magyar nyelvre fordított Kaszoni Janos Váradgyán. Nyomtattatott azon Ciko Mihály V(ram) költségen, Gyula-fejér-várat 1647... *Régi Magyarországi Nyomatványok*. III. 1636–1655. Szerk. Heltai János. Akadémiai, Bp. 2000. 2171. sz.

Püspöki-, illetve – immár a szerző által javasolt nevén – Bácsi–Münich-ház története elsősorban ezek révén világosodik meg Mihály Melinda művészettörténész aprólékos kutatásainak köszönhetően. Rüszt-Fogarasi Enikő a Kis-Szamos által hajtott kolozsvári malmok történetére világít rá, míg Lupescu Makó Mária (Aranyos)gyéres városvezetését ismerteti a 18. század végén (1784–1804).

Történész és történetírás Kolozsváron a századelőn a címe Erdész Ádám dolgozatának, aki Márki Sándor Naplójának a kolozsvári egyetem történéseire vonatkozó életes adalékait dolgozta fel az első világháborút megelőző és alatti években.

Gondolatok Bocskay István levéltáráról, avagy adalék az erdélyi fejedelmi archívum történetéhez címen fogalmazta meg kutatásainak eredményeit Jakó Klára az erdélyi fejedelmi levéltár Szent Gráljának számító állag történetével, sorsával kapcsolatban.

Egyed Emese Kiss András eredményeire is támaszkodva *Florentina megmutatkozása* címen komponálta meg széles kitekintésű irodalom- és művelődéstörténeti tablóját a kora újkori Kolozsvár életéről.

Az emlékkönyv címzettjének egyik kedvenc témájához nyúlt Kujbusné Mecsei Éva a *Lappangó szatmári boszorkányperek* elmélyült vizsgálatával, illetve Veres Tünde a *Nánási boszorkányperek* című dolgozatával; Pócs Éva pedig a *Váltottgyerek-hiedelmeket* mérte a boszorkányperek valóságához.

Zsoldos Ildikó a Kolozsvárra mentett sárközújlaki Vécsey-levéltár fennmaradt mandátumanyagára alapozta a család egyik normákat döntőgető, Miklós nevű tagjának a sorsrajzát. Szintén az életrajz műfajához sorolható Papp Klára írása özvegy Csáky Rozália életéről.

KOVÁCS ANDRÁS